

PUBLISISTIK VA XUSUSIY MULOQOTTLARNING DISKURSIV XUSUSIYATLARI

Niyazova Gulnoraxon G'ulomovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: niyazovagulnoraxon@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5905-2129

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7863040>

ARTICLE INFO

Received: 16th April 2023

Accepted: 24th April 2023

Online: 25th April 2023

KEY WORDS

Diskurs, ommaviy diskurs, xususiy diskurs, xususiy diskursiv soha, ommaviy diskurs, og'zaki diskurs, yozma diskurs.

ABSTRACT

Mazkur maqolada kommunikatsiyaning ommaviy va xususiy sohalari tushunchalari o'rtasidagi farq muhokama qilinadi. Ularning funktsional xarakteristikalari fiksatsiya darajasi va foydalanish shakllariga ko'ra boshqa diskursiv sohalardan keyingi o'zaro bog'liqligi bilan belgilanadi.

Tilshunoslik rivojlanishining hozirgi zamonaviy bosqichida turli kommunikativ sohalarda diskursni amalga oshirishga bag'ishlangan ishlar tadqiqotchilarning munosib e'tiborini qozonmoqda. Shu sababli ushbu maqolaning asosiy maqsadlari - "ommaviy" va "xususiy" diskurs tushunchalarini bir-biridan farqlash; fiksatsiya darajasi va faoliyat ko'rsatish shakllariga ko'ra ularning funktsional xususiyatlarini va keyinchalik boshqa diskursiv sohalardan bog'liqligini aniqlashdan iborat, deb belgiladik. Belgilangan vazifalarni hal qilish uchun esa quyidagi asosiy tushunchalarning ta'riflarini aniqlash kerak bo'ladi: diskurs, jamoatchilik/publitsistik sohasi, xususiylik sohasi, ommaviy diskurs, xususiy diskurs.

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda diskurs tushunchasi bir qator olimlarning ishlarida ochib berilgan. Tadqiqotni amalga oshirish uchun ta'riflar tizimiga tayanish kerak, deb hisoblaymiz. Professor G. N. Manaenko ushbu masalani o'rganishga turli yondashuvlarni umumlashtirib, nutqni "inson faoliyatining har qanday sohasidagi sub'ektning ijtimoiy-tarixiy sharoitlar, shuningdek, tashkil etish va talqin qilishning o'rnatilgan stereotiplari bilan belgilanadigan umumiy qabul qilingan nutq xatti-harakati turi" deb ta'rifladi [6. S. 37]. U nutqni to'rtta murakkab jihatda taqdim etdi:

- 1) muhit (ijtimoiy hodisaning turi, uning maqsadi, ijtimoiy-mafkuraviy sharoitlar, vaziyat);
- 2) ijtimoiy sub'ekt (ijtimoiy maqom, rol munosabatlari, ishtirokchilarning ijtimoiy faolligi, ularning shaxsiy munosabatlari),
- 3) mazmun (niyat va maqsadlar, dunyoqarash pozitsiyalari, bilimlarning umumiy fondi, muloqot qoidalari va normalarini bilish),
- 4) matn (nutq aloqasi mavzusi, har qanday nutq janriga havola, gaplarning kompozitsion qurilishi, nutqning o'zaro ta'siri uchun tanlangan til vositalarining o'ziga xosligi) [6. S. 38].

Nutq tipologiyasining xilma-xil tizimida ommaviy nutqning o'rni va funktsiyalarini tushunish uchun biz V. I. Karasik kontseptsiyasini ko'rib chiqishni zarur deb hisoblaymiz [4].

Nutq turlari bo'yicha umumlashmalarni sintez qilgach V.I. Karasik uchta asosiy yondashuvni taqdim etdi:

- 1) sotsiologvistik (gapiruvchi/so'zlovchi);
- 2) pragmalogvistik (qanday gapirishadi);
- 3) tematik (nima haqidaso'z boryapti).

Ushbu yondashuvlarning mohiyati diskurs turlarini oydinlashtirib ularni amalga oshirish darajasi va boshqa xususiyatlariga ko'ra aniqlash imkonini beradi. Keyinchalik, makon sabablariga ko'ra, diskursiv sohalarning mutlaq emas, balki nisbiy to'liqligidan xabardor bo'lgan holda vakillik turlarini xususan, shou va boshqa tomoshalar sohasi tahlildan chiqarib tashlangan holda jalb qilinadi.

Sotsiologvistika nuqtai nazaridan biz diskursning quyidagi turlarini ko'rib chiqamiz: siyosiy; qirollik [7. S. 199–200]; biznes; diniy; ilmiy; pedagogik yoki didaktik yoki tarbiyaviy; diplomatik; tibbiy; kompyuter, elektron yoki virtual. Diskursni o'rganishda pragmalogvistik yondashuv quyidagi turlarni o'rganish orqali konkretlashtiriladi: hajviy yoki hazil; marosimiy; ezoterik; janr shakllanishi sifatida bahslashuvchi, hikoya qiluvchi, turtki beruvchi diskurs. Tematik mezonga asoslanib, o'z navbatida, biz iqtisodiy, axloqiy, ekologik, ertak, bashoratli, avtobiografik, terroristik, irqiy, ksenofobiyaviy diskursni ajratamiz [4. 349–352-betlar].

Yuqoridagi barcha diskurs turlarini ham publitsistik, ham xususiy kommunikatsiya sohasida ko'rinishi mumkin.

Publitsistik va xususiy diskurslar boshqa diskurs turlariga nisbatan o'ziga xos yuqori tuzilma vazifasini bajaradi. Ushbu diskurs turlarining har biri, V. I. Karasik kontseptsiyasiga ko'ra, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishiga qaramay (tadqiqot mezonlarining farqi, terminologiyaning qo'llanilishi sohasining o'ziga xosligi va boshqalar), ularni ishlatilish sohasining publitsistik va xususiyligi birlashtiradi. Bundan tashqari, oshkoralik va xususiy tushunchalarining daxlsizlik chegaralarini belgilash zarur bo'ladi. Tadqiqot amaliyoti ham, empirik materiallar ham ushbu chegaralarni belgilashda umumiy va xususiy (maxsus) o'rtasidagi bog'liqlikni hisobga olishga undaydi.

Xususiy makonning chegaralari, qoida tariqasida, toraygan va mahalliyashtirilgan. Jamoat makonining fonida u individual shaxsning kuchlari bilan ko'proq bog'liq bo'lib, unga ko'proq mos keladi.

Umumiy holda, jismoniy voqelikda va idrokda umumiy va shaxsiy dunyolar bir-birini istisno qiladi, chunki ikkalasida bir vaqtning o'zida bo'lish mumkin emas [5]. Shuning uchun publitsistik sohasi diskursi xususiy sohaning diskursini rad etadi, (o'chiradi) yoki aksincha. Asosiy qiyinchilik paradoksal qarama-qarshilikda yotadi: alohida hollarda, shaxsning ijtimoiy makonini tartibga solish uchun yaxlitlik elementlari sifatida jamoat va xususiyni birlashtirish kerak. Tabiiyki, davlat sohasining makoniga xususiy sohaga qarama-qarshilik sifatida qaraladi. Ammo, shaxsiy birlikning ustuvorligi bilan bog'liq holda, o'zini mavjudlikning umumiy va xususiy sohalari bilan tanishtirish kerak.

Xanna Arendt o'zining falsafiy tizimida xususiy sohani mahrumlik maydoni sifatida talqin etar ekan, shu bilan birga, bu ikki soha o'z mavjudligida bir-biriga bog'liqligini anglab, xususiyni omma uchun qurbon qilmaydi. X.Arendtning fikricha, "faqat oshkoralikda o'tgan umr muqarrar ravishda o'ziga xos yuzakilikni o'z zimmasiga oladi"; ammo shunday narsalar

borki, ular boshqalarning nazaridan yashirin qolishi kerak va bu yerda "oshkoralik nuridan yashirinishni" ta'minlashning yagona yo'li [2. B. 93] maxfiylikdir.

Inson hayotining ijtimoiy/publisistik va xususiy sohaları o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga oladigan bo'lsak, diskursning ijtimoiy va xususiy shakllari o'rtasida parallellik (bog'lanish) o'tkazish mumkin. Ommaviy "quloq" dan yashirilishi kerak bo'lgan hamma narsa xususiy diskurs shakliga aylanadi. Va aksincha, ommaga maqsadli ravishda yetkazilishi kerak bo'lgan axborot diskursning ommaviy shakli orqali amalga oshiriladi.

Shunday qilib, xususiy va ommaviy o'rtasidagi farq, masalan, yashirin bo'lishi kerak bo'lgan narsalar va ommaviy bo'lishi kerak bo'lgan narsalar orasidagi farqga tushadi, buning uchun esa maxfiylik (yaqinlik) kerak bo'ladi; Ikkinchisi nafaqat muqarrar ravishda oshkoralik nuriga hamroh bo'ladigan har tomonlama chuqur nigohlarga dosh bera oladi, balki qisman bu nurga kirishga qaratilgan. Bundan tashqari, jamiyatda mavjudlikning shaxsiy daxlsizligiga haddan tashqari urg'u berilgan holda, har qanday ijtimoiy muammolarni sof shaxsiy xususiyat sifatida talqin qilish, shuningdek ularni hal qilish uchun mas'uliyatni faqat o'zlari bo'lgan, bevosita kimgadir o'tkazish xavfi mavjud bo'lib ularni boshdan kechiradi [5].

Keling, diskursning yo'nalishiga murojaat qilaylik. Shu bilan birga, biz nafaqat "publisistik - ommaviy - ko'p" tushunchalari o'rtasidagi yaqinlikni, balki ma'lum tekisliklarda muhim bo'lgan ularning farqlarini ham hisobga olamiz.

Keng ma'noda, publisistik diskurs, T. V. Vorontsovaning fikricha, ommaviy adresatga qaratilgan nutq sifatida taqdim etiladi. Biroq bunday nutqning adresati ham ommaviy, ham ko'p adresat bo'lishi mumkin [3. 17-22-betlar]. Binobarin, publisistik diskurs nafaqat ommaviy, balki ko'plab muloqotni ham o'z ichiga oladi. Shunga ko'ra, ommaviy kommunikatsiya deganda, odatda, murojaat qiluvchining bir nechta adresat bilan bevosita muloqoti bo'lgan bir qator holatlar tushuniladi, bu katta va turli xil auditoriya hisoblanadi, lekin ular baribir ma'lum bir parametr (joy, ijtimoiy mansublik, yosh va boshqalar) bo'yicha birlashtiriladi [1. . 25-26-betlar].

Publisistik diskurs murojaat qilish xarakteri/xususiyati uning tematik cheklanishini belgilaydi: publisistik diskurs mavzusi nisbatan keng auditoriya uchun muhim va qiziqarli bo'lishi kerak. Publisistik diskurs mavzusi, birinchi navbatda, adresatning manfaatlari bilan belgilanadi va shuning uchun u nafaqat siyosat, balki iqtisod, odob, axloq, salomatlik va boshqa masalalari ham hisoblanadi. Ko'p holda adresatga qaratilgan ushbu mavzu adresatga tushunarli va oddiy til va nutq shakllarida muhokama qilinishi kerak. 17-22-betlar].

Publisistik diskursning bir xil darajada muhim xususiyatini "adresantning qiyofasiga" bog'liqlik deb atash mumkin.

Publisistik diskursda adresant - bu yuqori darajadagi kommunikativ malakaga ega bo'lishi kerak bo'lgan individual ma'ruzachi. Darhaqiqat, adresant, qoida tariqasida, nutq faoliyati (jurnalist, yozuvchi, aktyor, olim, siyosatchi va boshqalar) bilan professional ravishda bog'langan. Nutq obro'-e'tiborni saqlash, tasvirni yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Murojaat qiluvchining yuqori ijtimoiy mavqei uning nuqtai nazari jamoatchilik fikriga ta'sir o'tkaza olishiga yordam beradi.

"Publisistik diskurs" tushunchasiga nafaqat og'zaki, balki yozma muloqotni ham kiritish maqsadga muvofiq ko'rinadi. (Og'zaki nutq tinglovchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot sifatida yoki radio va televidenie orqali amalga oshiriladi. Yozma - gazeta va jurnallar orqali,

shuningdek, varaqalar, yozma murojaatlar va boshqalar kabi matn turlari orqali). Bundan tashqari, publisistik diskursning Internet aloqasi kabi nisbatan yangi shaklida og'zaki nutqning yozma fiksatsiyasini ifodalovchi muhim matnlar korpusi mavjud.

Shunga ko'ra, publisistik diskurs shakli ham monologik, ham dialogik bo'lishi mumkin. Publisistik monolog to'g'ridan-to'g'ri qabul qiluvchiga, ko'plik yoki ommaviy (auditoriyaga ommaviy nutqlar, televidenie va radio nutqlari, maqolalar va boshqalar) qaratilgan. Publisistik muloqot (polilog) ommaviy auditoriyaga bilvosita murojaat qilishga (intervyular, ommaviy muhokamalar va boshqalar) ega.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, ommaviy nutqning funktsional xususiyatlarini shakllantirish mumkin bo'ldi:

- 1) bitta adresantning va bitta va bir nechta adresatning mavjudligi;
- 2) muloqot publisistik (ommaviy) xarakterga ega;
- 3) diskurs qoida tariqasida, muayyan ijtimoiy maqomga ega bo'lgan jamoat shaxsi tomonidan amalga oshiriladi;
- 4) xususiylikdan ko'ra faolroq, chunki u ommaga qaratilgan;
- 5) qabul qilingan qarorlar uchun javobgarlik unchalik qat'iy emas;
- 6) dialog shaklida ham, monolog shaklida ham amalga oshiriladi;
- 7) ko'p adresatga yo'naltirilgan muhokama predmeti yuqori intellektual sohalarga tegishli bo'lib, shu bilan birga idrok nuqtai nazaridan idrok etadi;
- 8) diskurs ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishga ega [3. 17–22-betlar].

Endi esa, shaxsiy nutqning funktsional xususiyatlarini aniqlashga o'tamiz:

- 1) bitta adresant va bitta adresatning mavjudligi;
- 2) muloqotning xususiy (xususiy) xarakteri egaligi;
- 3) ham publisistik ham publisistik bolmagan shaxs tomonidan amalga oshirilishi mumkin;
- 4) muloqotning ommaviy xususiyati bilan solishtirganda tor yo'naltirilganligi, chunki u muloqot qiluvchilar soni bilan cheklangan;
- 5) xususiy diskursni amalga oshirish jarayonida muayyan qarorlarni qabul qilishda mas'uliyatni o'tkazish yanada kategorik bo'lib, bu xususiy diskursning o'ziga xos xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqdir;
- 6) dialog shaklida ham, monolog shaklida ham amalga oshiriladi;
- 7) munozara predmeti xususiy va tor doirada adresatga mo'ljallangan;
- 8) ham ijtimoiy ahamiyatga ega, ham individual yo'nalishdir.

Binobarin, publisistik va xususiy diskursning vazifalari boshqa diskurs turlarining funktsiyalari bilan o'zaro bog'liq bo'ladi, ayni paytda turli xil nutq turlarining xususiyatlari bir matnda bir-biriga mos keladi. Bu jihatdan ham ommaviy, ham shaxsiy nutq boshqa aloqa turlariga nisbatan o'ziga xos yuqori tuzilma vazifasini bajaradi. V. I. Karasik kontseptsiyasiga ko'ra, institutsional diskurs turlarining har biri o'ziga xos xususiyatlarga (terminologiya, foydalanish sohasining o'ziga xosligi va boshqalar) ega bo'lishiga qaramay, ular oshkoralik va shaxsiy hayotning o'zaro bog'liqligi bilan birlashtiriladi. foydalanish sohasi.

Amal qilish shakliga ko'ra, publisistik va xususiy bo'lgan diskurs dialogik va monologik, fiksatsiya darajasiga ko'ra yozma va og'zaki bo'linadi.

Keyinchalik, shaxsiy aloqa sohasining boshqa diskursiv sohalari (tibbiy, huquqiy, siyosiy, diniy, sport) bilan yozma va og'zaki fiksatsiya bilan bog'liqligini ko'rsatamiz.

Davlat rahbarlarining telefon orqali suhbat shaxsiy suhbatlarga misol bo'la oladi.

Xususiy diskursning boshqa diskursiv sohalari bilan o'zaro bog'liqligi

Diskurs turi	Fiksatsiya darajasi	Matn turiga misol	Adresant	Adresat
Tibbiy xususiy	Yozma	Resept	Vrach	farmaseft
Tibbiy xususiy	Og'zaki	Vrach bilan anonym konsultatsiya	Vrach	Bemor
Yuridik xususiy	Yozma	Vasiyatnoma	Notarius	Mijoz
Yuridik xususiy	Og'zaki	So'roq	Advokat	Ayblanuvchi
Siyosiy xususiy	Yozma	Harbiy harakatlar davridagi maxfiy yozishmalar	Razvedkachi	Tegishli bo'linma boshlig'i
Siyosiy xususiy	Og'zaki	Telefon suhbatlari	Biror davlat rahbari	Boshqa biror davlat rahbari
Diniy xususiy	Yozma	Xususiy maktub	Diniy konfessiya rahbari	Boshqa diniy konfessiya rahbari
Diniy xususiy	Og'zaki	E'tirof	ruhoniy	E'tirof etuvchi shaxs
Sportga oid shaxsiy	Yozma	Ko'rsatma xat	Federatsiya rahbari	Murabbiy/trener
Sportga oid shaxsiy	Og'zaki	Og'zaki tavsiyalar	Trener/murabbiy	Sportchi

Ko'rib chiqilayotgan muloqot/munosabat bitta adresant tomonidan ishlab chiqariladi va faqat bitta adresatni idrok etishga qaratilgan; xususiydir; jamoat arbobi - davlat rahbari tomonidan amalga oshiriladi; tor yo'naltirilgan xususiyatga ega, qaror qabul qilishda faqat muloqot ishtirokchilari javobgardir; dialog shaklida amalga oshiriladigan, muhokama mavzusi shaxsiy va tor doirada adresatga prognoz qilingan (ehtimol adresat tilida bo'lishi mumkin); agar muzokaralar davlatlarning taqdiriga taalluqli bo'lsa, u holda muloqot ijtimoiy ahamiyatga ega bo'ladi va agar u xususiy xarakterdagi tabrik bo'lsa, u individualdir.

Amalga oshirilgan tahlil xulosalar tizimi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

1. publisistik va xususiy diskurs xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlik ularning umumiy qarama-qarshiligini ham, birlashmaning alohida imkoniyatlarini ham aks ettiradi. Bu diskursiv sohalarning muhim xususiyatlari.

2. Aniqlangan bu ikki imkoniyat ko'rib chiqilayotgan tushunchalarning mantiqiy tuzilishining o'ziga xos xususiyatlariga mos keladi: diskurs, ommaviy diskurs, xususiy diskurs, oshkorlik sohasi, xususiy hayot sohasi. Natijada, ikkita belgilangan maydonning xususiyatlari aniqlanadi, ular fikratsiya parametrlarini, nutqning manzilini va manzilini birlashtirishdan iborat.

3. Bu xususiyatlar nutqning uchta asosiy yondashuvining umumiy tushuntirish kuchini tasdiqlaydi: sotsiologiyistik, pragmatologiyistik, tematik va shu bilan birga ularning o'zaro ta'sirining aspektini belgilaydi. Nomlangan o'zaro ta'sirni, ya'ni tematik dominantlarni taqdim etishning sotsiologiyistik va pragmatik shartlilikini hisobga olgan holda, ommaviy va shaxsiy nutqning qutbli va qo'shma, sinkretik ko'rinishlari yagona tizimda aniqlanadi.

References:

1. Anisimova, T. V. Zamonaviy biznes ritorika: darslik. nafaqa / T. V. Anisimova, E. G. Gimpelson. M.: Mosk. ijtimoiy psixologiya in-t; Voronej: Modek, 2002. 432 b.
2. Arendt H. Vita Activa, yoki faol hayot haqida. SPb., 2000 yil.
3. Vorontsova, T. A. Ommaviy nutq - ommaviy axborot vositalarining tili - ommaviy nutq o'rtasidagi munosabatlar haqida // Vestn. Udm. universitet 3-son. Ser. "Tarix va filologiya". Izhevsk, 2008 yil, 17-22-betlar.
4. Karasik, V. I. Til kalitlari. Volgograd: Paradigma, 2007. 520 b.
5. Klimova, S. V. Uy va dunyo: xususiy va davlat muammosi. URL: <http://anthropology.ru/ru/texts/klimova/public.html#n6>.
6. Manaenko, G. N. Nutq, matn va til bilan bog'liq nutq // Til. Matn. Nutq: Universitetlararo. Shanba. ilmiy tr. Nashr. 1. Stavropol; Pyatigorsk: PGLU, 2003. S. 26-40
7. Patyukova, R. V.: 1) Matn turi nutq turi va kichik turining tarkibiy qismi sifatida // Tilshunoslik: an'analar va zamonaviylik: Sat. ilmiy Art. Rostov n/a: SFedU, 2009, 199-200-betlar; 2) Amerika siyosiy elitasi nutqida topoyning konstruktiv komponentlari // Har xil turdagi nutqlardagi faol jarayonlar: siyosiy, ommaviy axborot vositalari, reklama nutqlari va Internet aloqalari. M.; Yaroslavl: Moskva davlat pedagogika universiteti, 2009, 343-348-betlar.